

TOMASZ BOJAROWICZ

*University of Warmia and Mazury
in Olsztyn, Poland*

ORCID iD: orcid.org/0000-0001-8094-8173

**DETERMINANTY ZRÓŻNICOWANIA
ROZWOJU REGIONALNEGO
NA PRZYKŁADZIE WIELKOPOLSKI
ORAZ WARMII I MAZUR**

**DETERMINANTS OF THE
DIVERSIFICATION OF REGIONAL
DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF
WIELKOPOLSKA AND WARMIA AND
MAZURY**

ABSTRACT

The aim of the article is analysis the causens for the differences in the regional development of Wielkopolska and Warmia and Mazury. The different level of development is due to many factors. It is important to present the differences in temporal terms, because historical factors have had and still have a significant impact on the level of regional development. The geographical location of both regions on the map of Poland and Europe plays an important role. The example of Wielkopolska and Warmia and Mazury clearly shows the differences in the development of the region which is the center and the peripheral region. Another group of factors is the specificity of regions, which is determined by the topography, demography, degree of urbanization and the condition of economic and road infrastructure. The analysis of etiological factors may be the starting point for considerations about the possibilities of eliminating regional differences.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest analiza przyczyn różnic w rozwoju regionalnym Wielkopolski oraz Warmii i Mazur. Różny poziom rozwoju wynika z wielu czynników. Ważne jest przedstawienie różnic w ujęciu temporalnym, gdyż czynniki historyczne miały i nadal wywierają istotny wpływ na poziom rozwoju regionalnego. Istotną rolę odgrywa położenie geograficzne obu regionów na mapie Polski i Europy. Przykład Wielkopolski oraz Warmii i Mazur wyraźnie pokazuje różnice w rozwoju regionu będącego regionem centralnym i peryferyjnym. Kolejną grupą czynników jest specyfika regionów, na którą wpływają topografia, demografia, uprzemysłowienie, stopień urbanizacji oraz stan infrastruktury gospodarczej i drogowej. Analiza czynników etiologicznych może być punktem wyjścia do rozważań nad możliwościami niwelowania różnic regionalnych.

KEYWORDS: *regional development, center, periphery, disproportions, polarization*

SŁOWA KLUCZOWE: *rozwój regionalny, centrum, peryferie, dysproporcje, polaryzacja*

WPROWADZENIE

Problematyka zróżnicowania regionalnego stanowi ważne zagadnienie, będące przedmiotem analiz wielu badaczy. Zainteresowanie rozwojem lokalnym i regionalnym datuje się od lat 60. i 70. XX w. Dysproporcje pomiędzy obszarami rozwijającymi się dynamicznie, a terytoriami, które nie nadążają w rozwoju są zauważalne (Sokołowicz, 2015, s. 29). Postępująca polaryzacja w tym zakresie wymaga analizy, w celu wyjaśnienia etiologii tego zjawiska.

Rozważania dotyczące zróżnicowania regionalnego należy rozpocząć od systematyzacji kategorii rozwój regionalny. Jest to pojęcie, które ma wiele znaczeń, definiowane jest m.in. jako *wzrost potencjału gospodarczego regionów oraz trwała poprawa ich konkurencyjności i poziomu życia mieszkańców, co przyczynia się do rozwoju społeczno-gospodarczego kraju* (Kozak, Pyszkowski 2001 s. 46). Rozwój regionalny należy także interpretować jako ogólny wysiłek mający na celu zmniejszenie dysproporcji poprzez wsparcie gospodarcze oraz działania wpływające na zatrudnienie i generowanie bogactwa na poziomie regionalnym (Balaceanu, Vacaru, Athu, 2021, s. 17). Początkowo rozwój regionalny był konsekwencją inwestycji w infrastrukturę i tworzenie konkurencyjnych mocy produkcyjnych, aktualnie rozwój ma silny charakter jakościowy i obejmuje innowacje, badania naukowe oraz działania inkluzyjne aby zapewnić regionom elementy niezbędne do funkcjonowania w warunkach efektywności i konkurencyjności (Drago, Marošević, Paragano, 2023, s. 112).

W celu eksplanacji omawianego zjawiska badacze konstruowali koncepcje teoretyczne odnoszące się do rozwoju regionalnego oraz kształtowania się dysproporcji pomiędzy regionami. Wśród nich należy wyróżnić klasyczne koncepcje rozwoju regionalnego. Należy zaliczyć do nich teorię bazy ekonomicznej, która zakłada oparcie rozwoju regionalnego na eksporcie. Firmy i przedsiębiorstwa eksportujące tworzą bazę ekonomiczną rozwoju. Według tej teorii, działania egzogeniczne (eksportowe) mają charakter fundamentalny i stanowią podstawy gospodarcze regionu w miarę stymulowania popytu na towary i usługi (Szajnowska-Wysocka, 2009, s. 76).

Inną koncepcją jest nowa teoria handlu, która różnicuje regiony na kapitałochłonne oraz pracochłonne (Miszczak, 2021, s. 97). Regiony słabsze, dysponujące tanią siłą roboczą, skupiające się na produkcji pracochłonnej

przygrywiają z bogatszymi regionami eksportującymi towary wymagające dużych nakładów kapitałowych (Grosse, 2002, s. 27).

W modelu biegunów wzrostu rozwój gospodarczy skoncentrowany jest na najbardziej rozwiniętych regionach, mających stanowić siły napędzające gospodarkę. Funkcjonowanie biegunów wzrostu w konsekwencji prowadzi do powstawania dysproporcji pomiędzy silnymi regionami centralnymi a słabszymi peryferyjnymi. Aby niwelować zróżnicowania należy stworzyć sieć komunikacyjną pomiędzy regionami silniejszymi i słabszymi, by prowadzić do wzrostu ekonomicznego.

Model rdzenia i peryferii jest teorią, zgodnie z którą rozwój społeczno-gospodarczy jest zazwyczaj nierównomierny. W tej perspektywie regiony zwane *rdzeniem* są zaawansowane pod wieloma względami, podczas gdy inne regiony określane jako *peryferie* odbiegają pod względem rozwojowym od centrum, a w niektórych przypadkach nawet ulegają degradacji (Klimczuk, Klimczuk-Kochańska, 2019, s. 1-3).

W literaturze przedmiotu używane jest pojęcie *left behind* – *pozostawiony w tyle*, oznaczające regiony, które odstają od regionów rozwiniętych w wyniku nierównomiernego rozwoju historycznego i geograficznego (MacKinnon, Kempton, O'Brien, Ormerod, Pike, Tomaney, 2022, s. 40-42). W Rzeczypospolitej Polskiej występują dysproporcje w rozwoju regionalnym poszczególnych województw. Szczególnie widoczne są różnice pomiędzy regionami zachodnimi i wschodnimi. Przykładem takiego zróżnicowania są regiony Warmii i Mazur oraz Wielkopolski. Badacze zajmujący się problematyką rozwoju regionalnego, odwołując się do twardych wskaźników opisujących sytuację ekonomiczną, społeczną i demograficzną wykazują znaczne odmienności obu regionów (Sass, 2020, s. 52-54). Celem artykułu jest próba ukazania etiologii tego zróżnicowania. Hipoteza badawcza postawiona w pracy jest następująca: dysproporcje w rozwoju regionalnym Warmii i Mazur oraz Wielkopolski wynikają z uwarunkowań historycznych, geograficznych oraz odmiennej specyfiki obu regionów. W badaniu sięgnięto do metodologii stosowanej w nauce o polityce i administracji, zastosowano metodę porównawczą, metodę systemową oraz metodę historyczną.

UWARUNKOWANIA HISTORYCZNE

W badaniu zróżnicowania regionalnego oraz dystansu pomiędzy Wielkopolską a Warmią i Mazurami należy odnieść się przede wszystkim do historii, umiejscowienia obu regionów oraz ich specyfiki. Pomimo faktu, że zarówno Wielkopolska, jak i Warmia i Mazury w wyniku procesów historycznych w XIX wieku znajdowały się na rubieżach Królestwa Pruskiego (należy zaznaczyć, iż wschodnia część Wielkopolski znajdowała się w zaborze rosyjskim w granicach Cesarstwa Rosyjskiego) była w nich prowadzona odmienna polityka gospodarcza. Gospodarka prowincji wschodniopruskiej opierała się na modelu agrarnym, zapóźnienia rozwojowe, wynikające z archaicznego sposobu gospodarowania wielkoobszarowego junkrów pruskich wpłynęło na zacofanie Prus Wschodnich.

Prowincja poznańska ze względu na peryferyjne położenie wobec centrum Rzeszy także odstawała pod względem rozwoju przemysłowego. Jednak uwłaszczenie chłopów korzystnie wpłynęło na kształt gospodarki rolnej. Ponadto, stanowiący większość Polacy musieli mierzyć się ze zintensyfikowaną akcją germanizacyjną. Skuteczną odpowiedź na nią stanowiła idea pracy organicznej, która ukształtowała model Polaka wyedukowanego, świadomego pozytywisty, pracującego na rzecz dobra wspólnego, pomimo braku państwowości. Taki sposób funkcjonowania spowodował, że: *ludność Wielkopolski przez ponad stulecie pruskiego zaboru wykształciła w sobie najlepsze cechy, dzięki którym nie tylko zdołała wytrwać w polskości przez lata germanizacji, ale przede wszystkim swą pracą pomnożyć dobra własne i społeczne będące już wkrótce znaczącym wkładem do ogólnonarodowego majątku odrodzonego państwa polskiego* (Niemojewska, 2017).

Oba regiony w wieku XIX były wschodnimi prowincjami Królestwa Pruskiego, ich status zmienił się po I wojnie światowej. Wielkopolska stanowiła podstawę odrodzonego państwa polskiego, istotną rolę odegrało powstanie wielkopolskie – zryw niepodległościowy Polaków, który doprowadził do przejęcia ziem byłej Prowincji Poznańskiej. Wielkopolska należała do najbardziej rozwiniętych regionów odrodzonego państwa polskiego, na tle zacofanych regionów byłego zaboru austriackiego i rosyjskiego. Natomiast Prusy Wschodnie pozostały w granicach Rzeszy Niemieckiej. Na części obszarów,

głównie południowych zorganizowano plebiscyt, który miał zadecydować o przynależności tych terenów do Polski lub Niemiec. Obszar plebiscytowy obejmował tylko trzy powiaty na Warmii (miasto Olsztyn, powiaty ziemskie olsztyński i reszelski), plebiscytem nie objęto północnej części Warmii oraz okolic Elbląga, należących do 1772 roku do Polski. Wyniki plebiscytu zadecydowały o przynależności Prus Wschodnich do Niemiec. Wydaje się, że miało to istotny wpływ na stosunek do tych ziem po II wojnie światowej. Po 1945 roku południowa część Prus Wschodnich została włączona do Polski. Brak chęci inwestowania w ten region w okresie Polski Ludowej wynikał ze specyfiki regionu słabo zurbanizowanego, ale także z obaw rządzących dotyczących niepewności statusu tych ziem. Dopiero w 1961 roku podjęto decyzję o budowie pierwszego dużego zakładu przemysłowego na terenie Warmii i Mazur. Inną była też struktura społeczna Wielkopolski oraz Warmii i Mazur. Ludność Wielkopolski stanowili potomkowie zamieszkujących wcześniej te ziemie, wykazujący się silnym przywiązaniem do miejsca urodzenia. Po 1945 roku społeczność Ziemi Odzyskanych, w tym Warmii i Mazur tworzyła ludność napływowa, przybywająca głównie z Kresów Wschodnich oraz innych obszarów Polski. Ludność ta musiała wytworzyć nową wspólnotę regionalną, ale także nową tożsamość, opartą o różne wzorce cywilizacyjne.

Przywiązanie do tradycji było więc silniejsze w Wielkopolsce niż na Warmii i Mazurach. Reminiscencje historyczne obecne są także dziś we wzorcach funkcjonowania społeczno-gospodarczego, co zauważają badacze. Według Moniki Stanny „(...) Wielkopolska wieś jest bardzo silna dojazdami do pracy, mobilna, wahałowa. Może to dziwnie zabrzmieć, ale zawdzięcza to porządkowi pruskiemu, który w XIX wieku najwcześniej uwłaszczył tu chłopów, wprowadził powszechną edukację, a dzieci chłopów poza jednym, które dziedziczyło ziemię, podejmowały prace poza rolnictwem. Gospodarstwa domowe były wielodochodowe. Ta tradycja łączenia źródeł utrzymania z pracy poza rolnictwem z dochodami z rolnictwa jest wciąż silna (...) (Błąż, 2019).

Jak słusznie zauważa Jacek Poniedziałek na Warmii i Mazurach po 1945 roku *model gospodarowania regionalnego w nowych warunkach ustrojowych był powieleniem folwarcznego rolnictwa junkierskiego*. Rolę junkrów pruskich przejęło państwo, zaś w miejsce robotników folwarcznych wprowadzono tysiące niskokwalifikowanych państwowych robotników rolnych.

Pruska struktura długiego trwania w wymiarze gospodarczym uzależniła ścieżkę rozwoju regionu w PRL, co wzmocniła niejako przyjęta przez władze komunistyczne filozofia gospodarowania (Poniedziałek, 2012, s. 7). Wzorce historyczne wpływały więc na kształtowanie modelu funkcjonowania gospodarczego, sposobu podejścia do pracy i tworzenia się zespołu cech, którą określamy jako przedsiębiorczość. Jest ona bardziej widoczna w Wielkopolsce, biorąc pod uwagę choćby liczbę zarejestrowanych firm.

POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Wielkopolska jest regionem centralnym państwa polskiego. Stolicę Wielkopolski Poznań wraz z przyległymi gminami należy traktować jako obszar metropolitalny. Badacze słusznie zauważają, że *usytuowanie województwa między Warszawą, Łodzią a Berlinem oraz Wrocławiem, Szczecinem, Bydgoszczą i Gdańskiem sprawia że region jest położony na skrzyżowaniu głównych szlaków komunikacyjnych w Polsce. Województwo wielkopolskie jest atrakcyjnym z punktu widzenia położenia geograficznego oraz tradycji przedsiębiorczości miejscem lokalizacji i prowadzenia działalności gospodarczej* (Dyba, 2013, s. 21-22).

Region Warmii i Mazur jest regionem peryferyjnym zarówno Polski, jak i Unii Europejskiej. Ponadto nie leży na trasie żadnych ważnych szlaków komunikacyjnych. Granica północna województwa warmińsko-mazurskiego jest jednocześnie granicą Rzeczypospolitej Polskiej z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej oraz zewnętrzną granicą Unii Europejskiej. Patrząc z perspektywy historycznej dzieli ona dawny obszar Prus Wschodnich na połowę. Podział ten negatywnie wpłynął na funkcjonowanie obu części tego terytorium. Fragment, który znalazł się w ZSRR stał się zamkniętą strefą wojskową, bez możliwości wjazdu i wyjazdu w stronę Polski do 1991 roku. Po 1948 roku zamknięte zostały także połączenia drogowe pomiędzy Polską Rzeczpospolitą Ludową a Litewską Socjalistyczną Republiką Radziecką, stanowiącą część Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Nie było więc koncepcji połączenia komunikacyjnego z zachodu na wschód poprzez region Warmii i Mazur.

Sytuacja zmieniła się po 1989 roku, kiedy otwarto granicę z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej. Mogło się wydawać, że powoli postępująca

współpraca transgraniczna będzie szansą rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego. Początkowa wymiana gospodarcza, mająca charakter nieco patologiczny (przewóz paliwa, wyrobów tytoniowych i alkoholowych) zyskiwała inny wymiar po podpisaniu umowy o tzw. małym ruchu granicznym obejmującym Obwód Kaliningradzki oraz część Warmii i Mazur. Niestety polityka imperialna Rosji, wyrażająca się najpierw aneksją Krymu, a później agresją na Ukrainę spowodowała całkowite zatrzymanie wzajemnych relacji polsko-rosyjskich oraz zablokowała jakiekolwiek relacje w wymiarze transgranicznym.

Warto porównać Wielkopolskę oraz Warmię i Mazury pod względem powierzchni całkowitej. Oba regiony należą do największych w Polsce, woj. wielkopolskie zajmuje drugie miejsce wśród województw z powierzchnią 29 826 km², a warmińsko-mazurskie czwarte z powierzchnią 24 173 km².

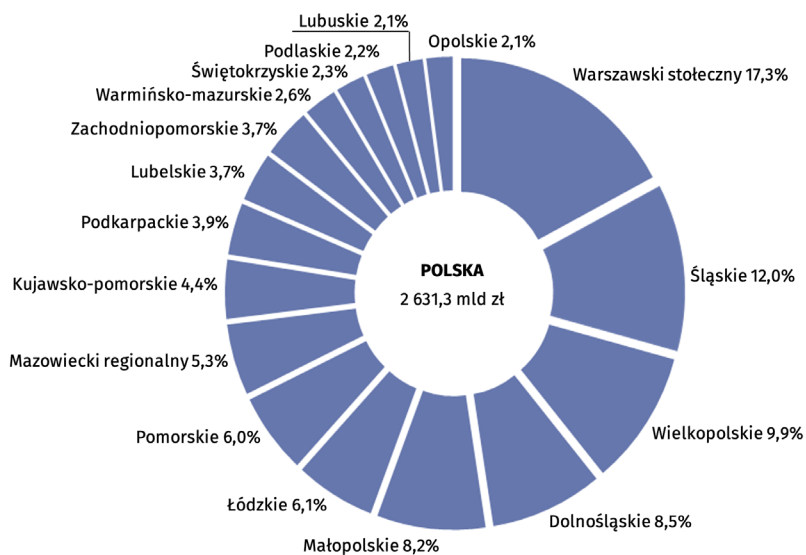
Natomiast gęstość zaludnienia jest zupełnie inna, w województwie wielkopolskim wynosi 117 os/km² a w warmińsko-mazurskim dwa razy niższa i wynosi 59 os/km². Zależności historyczne są tu widoczne. W Prusach Wschodnich, na terenie dzisiejszych Mazur gęstość zaludnienia była na poziomie 43 os/km². Porównując powyższe kwestie można dojść do konkluzji, że ważniejszy od potencjału terytorialnego jest w tym przypadku potencjał demograficzny.

SPECYFIKA REGIONÓW

Większość badaczy porównując oba regiony zwraca uwagę na różnice w poziomie Produktu Krajowego Brutto. W województwie wielkopolskim w 2018 roku PKB na 1 mieszkańca wynosiło 59355 PLN, natomiast w warmińsko-mazurskim 37843 PLN. Dystans ten jest duży i warto zauważyć, że systematycznie się powiększa od 1989 roku. Oznacza to znaczne odmienności w rozwoju społeczno-gospodarczym. Jednak także inne wskaźniki świadczą o zróżnicowaniu pomiędzy regionami. W Wielkopolsce jest znacznie więcej podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego, jest to także region najbardziej uprzemysłowiony w Polsce. Struktura przemysłu w woj. wielkopolskim jest zróżnicowana, dominuje sektor przetwórstwa rolno-spożywczego. Ponadto rozwinięta jest produkcja pojazdów mechanicznych oraz przemysły: farmaceutyczny, meblarski, sprzętu oświetleniowego i gospodarstwa

domowego, ceramiczny i szklarski, wyrobów z tworzyw sztucznych dla budownictwa, oponiarski, włókienniczy i odzieżowy. Ważną rolę odgrywa także górnictwo węgla brunatnego, hutnictwo i wytwarzanie energii. Natomiast Warmia i Mazury to region charakteryzujący się niskim poziomem uprzemysłowienia (Sass, 2020). Funkcjonuje niewiele gałęzi przemysłu: drzewny, oponiarski, produkcji maszyn i urządzeń, produkcja zdrowej żywności. Istnieje niewielka liczba firm z udziałem kapitału zagranicznego. Wielkopolska jest jednym z najbardziej atrakcyjnych polskich regionów do inwestowania (Sala, 2021, s. 32-35). Świadczy o tym liczba zarejestrowanych firm z udziałem kapitału zagranicznego. Dlatego też odmienna jest struktura przychodów w obu regionach, w woj. wielkopolskim wartość dodaną brutto (WDB) generuje przede wszystkim produkcja przemysłowa, natomiast w woj. warmińsko-mazurskim jest to sektor usługowy. Warto zauważyć, że w woj. wielkopolskim istotne miejsce w tworzeniu WDB odgrywają także usługi finansowe i ubezpieczeniowe.

Wykres 1. Udział regionów Polski w tworzeniu produktu krajowego brutto w 2021 roku

Źródło: Produkt krajowy brutto i wartość dodana brutto w przekroju regionów w 2021 r. Informacje sygnałne Głównego Urzędu Statystycznego. stat.gov.pl

W obu regionach istotną rolę odgrywa rolnictwo. W warmińsko-mazurskim powierzchnia gospodarstw rolnych wynosi 1 173,5 tys. ha, a w wielkopolskim ogólna powierzchnia gruntów w gospodarstwach rolnych wynosi 1929,3 tys. ha. Udział województwa warmińsko-mazurskiego w ogólnokrajowej globalnej produkcji rolniczej wyniósł 5,3%, a wielkopolskiego jest trzy razy większy i stanowi 15,8%. Wskaźnik ten jednoznacznie świadczy o wyższym poziomie produkcji rolniczej Wielkopolsce. Także produkcja sprzedana w przeliczeniu na 1 ha jest zdecydowanie wyższa w woj. wielkopolskim.

Warmia i Mazury to region uznawany za turystyczny, ze względu na walory przyrodnicze, dużą liczbę jezior i lasów, sprzyjające warunki do wypoczynku. Jeziora są połączone kanałami i rzekami, tworząc wielokilometrowy system szlaków wodnych, stanowiąc doskonałe warunki dla turystów-żeglarzy. Jeśli jednak odniesiemy się do wskaźników charakteryzujących efektywność przemysłu turystycznego, np. stopień wykorzystania turystycznych obiektów noclegowych to okaże się, że region odstaje od innych regionów Polski. Warmińsko-mazurskie w 2022 roku odznaczało się tu poziomem 31,8 %. W skali całego kraju wskaźnik ten wynosił 40,4, najwyżej w tym zestawieniu znajduje się woj. zachodniopomorskie (47,7%) a najniżej lubuskie 31,2 %. Warto zaznaczyć, że wielkopolskie osiągnęło podobny poziom 31,7%, ma jednak większą bazę noclegową w porównaniu z warmińsko-mazurskim. Problemem jest postrzeganie regionu Warmii i Mazur jako atrakcyjnego w sezonie letnim, wyzwaniem jest wzbudzenie zainteresowania turystów przez cały rok.

Istotne są także różnice w poziomie bezrobocia, które w Wielkopolsce wynosi 2,9 % a na Warmii i Mazurach 8,7% (dane z grudnia 2022 roku). Znaczne różnice są widoczne jeśli przeanalizujemy stopę bezrobocia według powiatów. Trzy warmińsko-mazurskie powiaty przygraniczne charakteryzują się bardzo wysoką stopą bezrobocia. W powiecie bartoszyckim wynosi ono 18,9 %, w powiecie braniewskim 16,3 %, a w kętrzyńskim 17,6 %. W Wielkopolsce powiat z najwyższą stopą bezrobocia to powiat koniński, gdzie bezrobocie utrzymuje się na poziomie 9%, zdecydowana większość powiatów wielkopolskich ma bezrobocie poniżej 5%.

Tab. 1. *Stopa bezrobocia w Polsce w latach 2012-2022*

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Polska	13,2	14,2	13,9	11,9	10,2	8,5	6,8	5,2	6,3	5,4	5,2
warmińsko-mazurskie	21,2	21,7	18,9	16,3	14,2	11,7	10,4	9,1	10,1	9,1	8,7
wielkopolskie	9,9	9,6	7,8	6,2	4,9	3,7	3,1	2,8	3,7	3,2	2,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jedną z podstaw rozwoju regionu jest sieć dróg, przede wszystkim ekspresowych. Wielkopolska jest znacznie lepiej skomunikowana niż Warmia i Mazury. W porównaniu z 2010 r. długość dróg publicznych o twardej nawierzchni wzrosła o 10,5% do 29,8 tys. km, a ich gęstość wyniosła 99,8 km na 100 km² (97,2 km w Polsce). Znajduje się tu 12,9% dróg o statusie autostrad (3 lokata po łódzkim i dolnośląskim) i 10,9% dróg ekspresowych (2 lokata po mazowieckim). Od 2011 r. długość autostrad utrzymywała się na poziomie 210,4 km; ilość dróg ekspresowych zwiększyła się z 42,3 km w 2010 r. do 226,0 km w 2018 r. W województwie warmińsko-mazurskim długość dróg publicznych o twardej nawierzchni wynosiła 13,8 tys. km; najmniejsza gęstość w kraju – 57,3 km na 100 km² (wobec 97,2 km). W województwie nie ma autostrad, natomiast są drogi ekspresowe – 223,0 km (10,7% krajowych dróg o tym statusie, 4 lokata).

O różnicach rozwojowych świadczą też terminy oddania do użytku najważniejszych dróg. Autostrada A2 została udostępniona w pierwszej połowie

pierwszej dekady XXI wieku. Warto dodać, iż południowa obwodnica Poznania (część autostrady A1) została oddana do użytku już w 2004 roku. Dla porównania południowa obwodnica Olsztyna została uruchomiona dopiero w 2019 roku, natomiast północna obwodnica Olsztyna została zaplanowana do realizacji na lata 2026-2030. Kręgosłupem drogowym Wielkopolski jest autostrada A2, jak wspomniano wcześniej ukończona w większości do 2006 roku. Dla Warmii i Mazur najważniejszą drogą jest S7, stanowiąca połączenie z jednej strony z Warszawą, z drugiej strony Gdańskiem. Część odcinków tej trasy, biegnącej w obrębie woj. warmińsko-mazurskiego w wymiarze dwujezdniowym została zbudowana etapami w latach 2012-2018. Odcinki pomorskie zostały oddane do użytku w 2019 roku, natomiast mazowieckie dopiero w 2022 roku (niektóre odcinki są jeszcze na etapie ukończenia). Podsumowując, drogą szybkiego ruchu z Poznania do Warszawy (autostrada A4) można było dojechać w 2006 roku, natomiast z Olsztyna do Warszawy (droga S7) dopiero szesnaście lat później w 2022 roku. To pokazuje dystans rozwojowy w wymiarze temporalnym. Umiejscowienie centralne Wielkopolski pomiędzy Berlinem a Warszawą niewątpliwie przyczyniło się do rozwoju sieci dróg, a tym samym do wzrostu gospodarczego.

Istotną rolę w rozwoju społeczno-ekonomicznym odgrywa poziom urbanizacji. Wraz z jego wzrostem miasta stały się motorami rozwoju regionalnego w krajowych i ponadnarodowych strategiach i politykach rozwoju (Medeiros 2022, s. 19). Urbanizacja jest globalnym, obejmującym cały świat (zarówno miasta, jak i wsie) nieodwracalnym, wpisanym w rozwój ludzkości, złożonym i wieloaspektowym procesem społeczno-ekonomicznym, związanym z postępem rewolucji naukowo-technicznej. Wiąże się także z koncentracją sił wytwórczych i form stosunków społecznych, z rozprzestrzenianiem się miejskiego obrazu życia, zmianą stosunków i więzi społecznych, przemianą społeczeństw wiejskich w zróżnicowane społeczeństwa o charakterze pozarolniczym, z modernizacją całej sieci osadniczej (Szymańska, Biegańska 2011, s. 15)

Oba regiony różnią się pod tym względem znacznie. W województwie wielkopolskim jest 7 miast liczących powyżej 50 tys. mieszkańców. Są to Poznań, Kalisz, Konin, Ostrów Wielkopolski, Piła, Gniezno, Leszno. W woj. warmińsko-mazurskim tylko trzy miasta: Olsztyn, Elbląg i Ełk liczą powyżej 50 tys. mieszkańców. O różnicach w poziomie zurbanizowania świadczy

też liczba miast: w woj. wielkopolskim jest ich 116, przy 50 w woj. warmińsko-mazurskim. Ponadto stolica regionu Poznań liczy ponad pół miliona mieszkańców, natomiast stolicę regionu warmińsko-mazurskiego Olsztyn zamieszkuje 170 tys. osób.

Naturalnym centrum i stolicą Wielkopolski, niezależnie od panującego reżimu politycznego był zawsze Poznań. Miasto to jest uznawane za ośrodek o charakterze metropolitarnym (Smętkowski, Jałowicki, Gorzelak 2009, s. 61). Miasta metropolitarne charakteryzują się bowiem liczbą mieszkańców powyżej 500 tys., koncentracją wzrostu gospodarczego oraz miejsc pracy, doskonałością i wszechstronnością usług i instytucji oraz potencjałem innowacyjnym w zakresie technicznym, ekonomicznym, społecznym, politycznym i kulturalnym (Jałowicki, 2009, s. 148-149). Wydaje się, że Poznań jest miastem spełniającym te kryteria.

Po 1945 roku północna część Prus Wschodnich z największym miastem Królewcem, stanowiącym centrum tego regionu znalazła się w eksklawie przynależnej do Związku Radzieckiego. Królewiec stał się radzieckim Kaliningradem. Natomiast część południowa Prus Wschodnich została włączona do Polski, jako okręg mazurski. W 1946 roku przekształcono go w województwo olsztyńskie, po uprzednim włączeniu Powiśla z Elblągiem w skład województwa gdańskiego, a powiatów ęłckiego, gołdapskiego i oleckiego w skład województwa białostockiego. Rolę stolicy nowo utworzonego regionu musiał więc spełniać Olsztyn, który był wprawdzie wcześniej siedzibą rejencji olsztyńskiej (Regierungsbezirk Allenstein), ale było to powiatowe miasto prowincjonalne. Aktualnie Olsztyn nie jest miastem, które dąży do rozszerzania swojego terytorium. Funkcjonują wokół niego silne gminy, które nie zgodziłyby się na utratę samostanowienia na rzecz Olsztyna.

Ponadto, co podkreślają badacze Wielkopolska jest *sprytnie* policentryczna. Tzn. tam dość równomiernie, mniej więcej co 30 min. drogi autem, jest ośrodek miejski będący lokalnym rynkiem pracy (Błądne, 2019). Natomiast w warmińsko-mazurskim miast jest dużo mniej i znajdują się w większym rozproszeniu. Trudno jest im w związku z tym pełnić funkcje miast subregionalnych, kształtujących rozwój. Wielkopolska przewyższa także Warmię i Mazurę w liczbie mieszkań.

WNIOSKI

Wielkopolska oraz Warmia i Mazury charakteryzują się znacznymi różnicami w poziomie rozwoju regionalnego. Wynika to z wielu czynników. Istotną rolę odgrywają uwarunkowania historyczne, położenie geograficzne oraz specyfika obu regionów. Wielkopolska po powrocie do Rzeczypospolitej Polskiej w 1918 roku z peryferyjnej prowincji pruskiej stała się jednym z głównych regionów odrodzonego państwa. W tym czasie w prowincji wschodniopruskiej utrwalano antymodernistyczny porządek gospodarczy. Zapóźnienie w rozwoju pogłębiło się po 1945 roku w wyniku peryferyjnego położenia Warmii i Mazur oraz przekonania elit rządzących o realnej groźbie utraty tych ziem przez Polskę. Czynnik ten wpłynął na niewielki poziom inwestycji realizowanych w regionie przez władze komunistycznej Polski. Zupełnie inaczej w okresie Polski Ludowej wyglądał rozwój Wielkopolski. Zarówno w okresie II Rzeczypospolitej, jak i w okresie PRL w znaczący sposób nastąpił rozwój przemysłowy, szczególnie w Poznaniu. Miasto to z zamkniętej twierdzy pruskiej przekształciło się w prężny okręg przemysłowy. Różnice w rozwoju obu regionów mają swoje źródła w ich specyfice. Wielkopolska jest regionem otwartym, znajdującym się pomiędzy stolicą Polski a Berlinem, o wysokiej gęstości zaludnienia, podczas gdy warmińsko-mazurskie jest praktycznie zamknięte od północy, charakteryzuje się niskim poziomem gęstości zaludnienia. Istotną funkcję w Wielkopolsce regionotwórczą odgrywa stolica województwa – miasto Poznań, posiadające cechy aglomeracji metropolitarnej. Niski poziom urbanizacji w połączeniu z brakiem statusu jednostki aglomeracyjnej przez stolicę regionu Olsztyn oraz niedorozwój połączeń komunikacyjnych skutkują niskim poziomem rozwoju społeczno-ekonomicznego Warmii i Mazur.

Niwelowanie zróżnicowania regionalnego powinno przebiegać dwutorowo. Z jednej strony należy likwidować zapóźnienia w infrastrukturze, ale jednocześnie inwestować w innowacyjność, biorąc pod uwagę specyfikę danego regionu. Badacze zauważają, że w dobie globalizacji jedynie ograniczona liczba miejscowości i regionów, może czerpać korzyści z nowych możliwości, jakie stwarza proces globalizacji. Są to regiony odnoszące sukcesy, to zazwyczaj te, które mają coś wyróżniającego, istotnego do zaferowania rynkom

wykraczającym poza tradycyjną sferę lokalną i regionalną. Wyróżniają trzy grupy regionów zwycięskich: duże aglomeracje miejskie zarówno w krajach *rozwinętych*, jak i *rozwinętych*, pośrednie regiony przemysłowe, będące alternatywą dla tradycyjnych miejsc przemysłowych oraz regiony turystyczne. Wśród regionów *rozwijającego się* świata, którym udało się to osiągnąć znalezienie swojej niszy rynkowej w zglobalizowanej gospodarce to obszary turystyczne (Pike, Rodríguez-Pose, Tomaney, 2016, s. 8). Ten kierunek wymaga jednak znacznych środków na infrastrukturę oraz promocję regionu poza granicami państwa.

W odniesieniu do klasycznych teorii rozwoju regionalnego warto odnieść się do rekomendacji teorii biegunów wzrostu, która postuluje niwelowanie różnic poprzez tworzenie sieci komunikacyjnych pomiędzy centrami a peryferiami. W tym aspekcie najbardziej istotny byłby rozwój sieci drogowych oraz kolejowych, zarówno wewnątrz regionu, jak i tworzenie nowych połączeń pomiędzy Warmią i Mazurami a innymi regionami.

Teoria rdzenia i peryferii postuluje stymulowanie rozwoju obszarów centralnych w regionach słabo rozwiniętych, żeby tendencje wzrostowe rozprzestrzeniały się od centrum do peryferii. Należałoby w związku z tym wspierać rozwój trzech dużych miast w województwie warmińsko-mazurskim: Olsztyna, Elbląga i Ełku. W odniesieniu do teorii bazy ekonomicznej te trzy miasta powinny stanowić bazę ekonomiczną, którego podstawą mógłby być np. rozwój przemysłu morskiego w Elblągu.

Region warmińsko-mazurski powinien też korzystać ze środków Unii Europejskiej, przede wszystkim z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Polityka rozwoju regionalnego UE ma na celu ograniczenie problemów społeczno-gospodarczych poprzez niwelowanie dysproporcji pomiędzy regionami zamożnymi i peryferyjnymi (Drago, Marošević, Paragano, 2023, s. 112). Aktualna perspektywa finansowa w tym zakresie obejmuje min. wykorzystanie nowych technologii w budowaniu innowacyjnych produktów cyfrowych dla oferty turystycznej i kulturowej oraz działania na rzecz rozwoju inteligentnych specjalizacji regionu.

BIBLIOGRAFIA

- Balaceanu, C., Vacaru, O., Athu, C. (2021). *The Concept of Regional Development – Current Specifications at Institutional Level*. Euromentor, Vol. 12 Issue 3, p17-26.
- Biegańska J., Szymańska D. (2011). *Fenomen urbanizacji i procesy z nim związane*. Studia miejskie, nr 4: 13-37.
- Błędne koło niedorozwoju. (2019). Z Moniką Stanny, dyrektor Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN rozmawia Jacek Krzemiński. <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/bledne-kolo-nedorozwoju/>
- Drago, C., Marošević K., Paragano, D. (2023). *Bibliometric Analysis of Literature on Regional Development and the Center-periphery Model in Europe*. Pravnii Vjesnik, Vol. 39 Issue 2, p93-117
- Dyba, W. (2013). *Wpływ dużych przedsiębiorstw na rozwój regionalny na przykładzie województwa wielkopolskiego*. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, nr 21:21-39.
- Dyjach, K. (2013). *Teorie rozwoju regionalnego wobec zróżnicowań międzyregionalnych*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio H, VOL. XLVII, s. 51-59.
- Grosse, T. G. (2002). *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*. Studia Regionalne i Lokalne, Nr 1(8), s. 25-48.
- Jałowiecki, B. (2009). Warunki życia w metropoliach i ich otoczeniu. [W:] K. Zagórski, G. Gorzelak, B. Jałowiecki (red.), *Zróżnicowania warunków życia. Polskie rodziny i społeczności lokalne*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 148-211.
- Kozak, M., Pyszkowski, A., Szewczyk, R. (2001). *Słownik rozwoju regionalnego*, Warszawa.
- Klimczuk, A., Klimczuk-Kochańska, M. (2019). *Core-Periphery Model*. In S. N. Romaniuk, M. Thapa, P. Morton. Palgrave Macmillan, Cham.
- Marton, P. (Eds.). (2020). *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies*. Palgrave Macmillan.
- MacKinnon, D., Kempton, L., O'Brien, P., Ormerod, E., Pike, A., Tomaney, J. (2022). *Reframing urban and regional 'development' for 'left behind' places*. Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, Vol. 15, Issue 1, March 2022, p. 39–56.
- Medeiros, E. (2022). *Strategic-Based Regional Development: Towards a theory of everything for regional development?*, European Journal of Spatial Development, Vol. 19, Nr 5, s. 1-26.
- Miszczak, K. (2021). *The importance of the economic base theory in urban and regional research*. Regional Journal, vol. 21, p. 92-110.
- Niemojewska, A. (2017). Jak Wielkopolska broniła się przed Prusakami. *Rzeczpospolita* dodatek *Historia*. <https://www.rp.pl/historia/art2961161-jak-wielkopolska-bronila-sie-przed-prusakami>.
- Pike, A., Rodríguez-Pose, A., Tomaney, J. (2016). *Local and Regional Development*. Routledge, London and New York.

- Poniedziałek, J. (2012). *Warmińsko-mazurskie. Perspektywy rozwoju*. Instytut Obywatelski, Warszawa.
- Sala, S. (2021). *Poziom rozwoju regionalnego województwa wielkopolskiego w dobie globalizacji w świetle wybranych wskaźników*. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna* 57: 25–39.
- Sass, R. (2020). *Rozwój społeczno-gospodarczy województwa warmińsko-mazurskiego i wielkopolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej*. *Zagadnienia doradztwa rolniczego*, 1: 48–63.
- Smętkowski, M., Jałowiecki, B., Gorzelak, G. (2009). *Obszary metropolitalne w Polsce – diagnoza i rekomendacje*. *Studia Regionalne i Lokalne* 1(35): 52–72.
- Sokołowicz, M. (2015). *Rozwój terytorialny w świetle dorobku ekonomii instytucjonalnej Przestrzeń – bliskość – instytucje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Szajnowska-Wysocka, A. (2009). *Theories of Regional and Local Development – Abridged Review*. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series* NO. 12, p. 75–90.